

Helsinški *bilten*

**HELŠINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI**
Kralja Milana 10, Beograd;
tel. 011/268-7404; fax. 2639-437;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.116 // JUN 2015.

SRBIJA NA KLACKALICI

A. Vučić sa zamenikom državnog sekretara SAD, A. Blinkenom

Ukrajinska, grčka, i posebno, makednoska kriza ključno su opredelile sagledavanje situacije na Balkanu. Krhkost stabilnosti, neizvesnost i opasnost od njenog daljeg urušavanja bile su važan motiv vraćanja Zapada na Balkan. Takođe, neutralna pozicija Srbije u datom međunarodnom kontekstu pokazala se neodrživom. I njena uloga kao predsedavajuće OEBS je dobar pokazatelj da ona ne može uspešno da balansira između velikih koji se sada veoma ogoljeno bore za svoje interesne sfere.

Samo Balkan pod jednim kišobranom, u ovom slučaju EU i NATO, ima šansu za stabilizaciju i prosperitet. NATO obezbeđuje bezbednosni okvir za postkonfliktne zemlje, naslednice Jugoslavije. Proces pridruživanja EU nameće pravni okvir i sistem vrednosti koji garantuju pravnu državu, stabilne institucije, tržišnu privredu, pluralnost i ljudska prava.

Ukrajinska kriza i pojačano angažovanje Moskve na širenju sopstvenog uticaja i interesa na

Balkanu „probudilo” je Evropsku uniju (EU) i Ameriku. U geostrateškom nadmetanju na relaciji Rusija – Zapad, koje je upravo u toku, pojačani angažman EU i SAD na ovom prostoru vratio je i veru u evropsku perspektivu.

Neodlučnost Srbije da se u geopolitičkom smislu opredeli gde pripada, onemogućila je da se ona sama brže oporavlja. U velikoj meri ograničavajući faktor u tome je bila i nesposobnost srpskih elita da naprave ratni bilnas, priznaju poraz i prihvate realnost u svom okruženju. Održavanje iluzije o prekonponovanju Balkana kidnapovalo je političku energiju za ozbiljne reforme sistema i tranziciju.

Premijer Vučić je do sada napravio iskorak potpisivanjem Briselskog sporazuma i sad se od njega očekuju novi koraci u pravcu stabilizacije Balkana, pre svega u distanciranju Srbije od Republike Srpske (RS) i Milorada Dodika.

VOUČIĆ U SAD

Višednevni boravak u Americi (2–4 jun) je najznačajniji međunarodni kontakt premijera Aleksandra Vučića u ovoj godini. Niz susreta sa visokim zvaničnicima administracije u Vašingtonu i predstavnicima nekoliko značajnijih kompanija amortizovala je činjenicu da nije došlo do susreta sa potpredsednikom SAD, Džozefom Bajdenom. Bajden je inače, lično uručio poziv Vučići da poseti Vašington, na konferenciji o bezbednosti u Minhenu.

Činjenica da je premijer Vučić bio prvi gost tog ranga u američkoj prestonici nakon 2007. godine (Vašington su te godine posetili tadašnji premijer Vojislav Koštunica i tadašnji predsednik Republike Boris Tadić), je značajna. To potvrđuje da Amerika još uvek očekuje od premijera Vučića da, u prvom redu, doprinosi regionalnoj stabilnosti. Vučić je dobio priznanje za normalizaciju odnosa sa Prištinom, odnosno za sprovođenje

Briselskog sporazuma. Dugo najavljivana platforma o Kosovu predsednika Nikolića je svakao opomena da stvari mogu da krenu i u drugom pravcu.

Boravak u Vašingtonu predstavljao je i podsećanje na otvorena pitanja i porobleme koji se u odnosima Srbije i SAD godinama ne rešavaju. Među njima su ubistvo američkih državljanina albanskog porekla, trojice braće Bitići, u leto 1999. godine; paljenje zgrade američke ambasade 2008, kada su gorele i još neka diplomatska predstavništva zapadnih zemalja. Pravosudni rasplet tih zločina su od izuzetnog značaja za bilateralne odnose sa SAD.

Premijer Vučić je nekoliko dana pre odlaska najavio da će u SAD razgovarati i o jednoj, za Srbiju važnoj – geoekonomskej temi, odnosno traženju dodatnih rasursu u snabdevanju gasom. Srbija se praktično u celosti oslanja na uvoz iz Rusije. Zato je i samo pominjanje preorijentacije u snabdevanju prirodnim gasom, osim iz Rusije i na „gasovod koga podržavaju SAD”,¹ znatan broj posmatrača, analitičara i komentatora ocenio je kao veliki „zaokret srpske državne politike”.

Vučićev odlazak u Vašington (treći po redu) nakon što je Srpska napredna stranka (SNS) preuzela vodeću ulogu u vlasti (2012), neki smatraju potvrdom definitivnog prozapadnog geostrateškog izbora. Zamenik glavnog urednika Novog magazina, Mijat Lakićević, ističe da je „Srbija odavno oficijelno zaplovila ka Evropi, ali je bilo previše signala koji su izazivali sumnju. Zato bi Potomak mogao da bude Vučićev Rubikon”²

PODRŠKA AMERIČKOM GASOVODU

Tokom dvodnevne posete Tirani u maju (27–28) premijer Aleksandar Vučić je, po mnogima neočekivano, u intervjuu za američku agenciju

1 Prema Danas, 30–31. maj 2015.

2 Novi magazin, 4. jun 2015.

„Asošijeted pres” (AP), rekao da će Srbija prihvatiti sugestiju SAD da smanji zavisnost od ruskog gasa, tako što će se pridružiti gasovodu koji ima američku podršku.³ Konkretno, to je Trans-anadolski gasovod (TANAP, TAP, IPAP) kojim bi se Evropa snabdevala gasom iz Azerbejdžana. Vučić je još dodao da je Srbija, kad je reč o energetske bezbednosti spremna da koristi gas iz više izvora, ali i naglasio da je to „veoma važno za naše američke prijatelje”.⁴

AP je Vučićevu izjavu najavio kao senzaciju, odnosno kao znak „velikog političkog zaokreta Srbije, koja je tradicionalni saveznik Rusije”.⁵ Prema saznanjima nekih medija zvaničnici američke administracije vode „ofanzivu odvracanja” balkanskih zemalja od učesća u novom ruskom projektu⁶ – Turski tok koji bi gasovodom ispod Crnog mora povezo Rusiju i Tursku, a preko Grčke i sa Evropom.

Vučić je pokušao da ublaži svoju izjavu tumačenjem da zalaganje za diverzifikaciju u snabdevanju važnim energentom nije „zaokret ka Americi”, već želja da se obezbedi energetska sigurnost i efikasnost za Srbiju.⁷ Među domaćim komentatorima i analitičarima tim povodom su se iskristalisale dve škole mišljenja. Po jednim, reč je o ozbiljnom „zapadnom iskoraku” Vlade u distanciranju od Rusije, dok po drugima, želja za diverzifikacijom energetskih rasursa ne znači nužno politički zaokret.

Zvaničnici vladajuće stranke, uključujući potpredsednicu Vlade, ministarku energetike Zoranu Mihajlović, insistiraju na tome da „Srbija u snabdevanju gasom treba da se osloni i na Zapad i na Rusiju”. Ona je takođe izjavila da je izgradnja gasovoda Niš-Dimitrovgrad dobra

i „velika je greška što to nismo radili ranije”.⁸

Prema saznanjima *Naših novina*, premijer Vučić je pre nastupa i javne objave u Tirani, o svemu obavestio ruskog predsednika Vladimira Putina. Tom prilikom, kako tvrde *Naše novine*, Vučić je ruskim zvaničnicima istovremeno objavio da to neće uticati na rusko-srpske odnose,⁹ te da je smisao Vučićeve izjave u Tirani zapravo „jak signal... Amerikancima da Srbija nije ruski protektorat”.¹⁰

Zvaničnog reagovanja iz Moskve tim povodom nije bilo. Dnevni list *Politika* konstatuje da je „odnos Beograda i Vašingtona u očima Moskve dobio novu dimenziju”,¹¹ što potvrđuje i pisanje moskovskog lista *Komersant*. List naime, ocenjuje da bi poseta premijera Vučića SAD, „mogla biti prekretnica kad je reč o spoljnoj politici Beograda”. Pri tome list podseća da se Srbija sve više okreće ka Zapadu, iako i dalje insistira na neutralnosti i dobrim odnosima sa Rusijom.¹²

Nagađanja na tu temu podstiče i činjenica da je ruski premijer Dmitrij Medvedev još u drugoj polovini aprila uputio zvaničan poziv premijeru Vučiću da poseti Moskvu, ali potvrđan odgovor još nije dobio. Na pitanje novinara kad će poziv biti prihvaćen, u Vučićevom kabinetu su odgovorili da premijer tu posetu „još nema u planu”.¹³

O potencijalnim gasovodima i alternativama u snabdevanju – poput prekookeanskog transporta gasa dobijenog iz uljanih škriljaca iz Amerike, Vučić je razgovarao i sa američkim domaćinima, ali o detaljima i eventualno, konkretnim ponudama nije podrobnije javno saopšteno.

Jasno je, međutim, da će snabdevanje prirodnim gasom biti jedan od ključnih energetskih izazova

3 *Politika*, 29. maj 2015.

4 Isto.

5 Isto;

6 NIN, 21. maj 2015.

7 *Politika* 29. maj.

8 *Danas*, 30–31. maj 2015.

9 *Naše novine*, 30–31. maj 2015.

10 Isto.

11 *Politika*, 2. jun 2015.

12 Isto.

13 *Danas*, 5. maj 2015.

s kojima će se Srbija suočiti u bliskoj budućnosti. Ona se naime, snabdeva ruskim gasom koji do evropskih potrošača dolazi preko Ukrajine. Rusija, međutim, tvrdi, mada se ove tvrdnje dovode u ozbiljnu sumnju, da će najkasnije do 2019, obustaviti isporuku tom rutom. Što se tiče snabdevanja gasom iz Azerbejdžana, gasovodom koga „podržavaju Amerikanci”, direktor „Srbijagasa”, blizak ruskim partnerima, istovremeno i funkcioner Socijalističke partije Srbije, Dušan Bajatović kaže da azerbejdžanski nalazište Šah Deniz, polazna tačka gasnog puta, nema dovoljne količine za snabdevanje Evrope.¹⁴ Azerbejdžanski proizvođači tvrde da ga imaju dovoljno, ali će ga prodavati „na komercijalnoj osnovi”.

NEPRIJATNE TEME

Mediji su uoči posete Americi dosta špekulisali i o neprijatnim pitanjima koja će Vučiću postaviti domaćini. Pre svega, to se odnosilo na Kosovo (sa naglaskom na platformi predsednika Nikolića),¹⁵ Bosnu i Hercegovinu, paljenje američke ambasade, čak i na suđenje Miroslavu Miškoviću. Jedna od najneprijatniji tema je nerazjašnjeno ubistvo trojice braće Bitići, američkih državljana albanskog porekla, koji su pogubljeni u leto 1999. godine u Petrovom Selu, u bazi MUP Srbije. U vreme tog još uvek nerasvetljenog zločina Aleksandar Vučić je bio ministar informisanja u vladi Srbije.

Nekoliko dana uoči posete Vučić je najavio osnivanje komisije koja bi se bavila istragom tog ubistva, na čijem bi čelu bio Veran Matić.¹⁶

14 Politika, 29. maj. 2015.

15 Predsednik Tomislav Nikolić je poslao premijeru svoju platformu pre njegovog puta u Ameriku; Vučić je, međutim, izbegao da se o njoj javno izjašnjava, osim što je rekao da je taj dokument „ozbiljan papir”.

16 Novinar Veran Matić je već rukovodio jednom „Vučićevom komisijom”; reč je o Komisiji za istragu o ubistvu novinara Slavka Ćuruvije, takođe 1999. godine, koja je uspešno obavila misiju, jer je suđenje optuženima za ovu egzekuciju upravo u toku.

Fatos Bitići, brat ubijene trojice mladića je povodom te inicijative izjavio: „Moja porodica to ne prihvata, jer to je samo kupovina vremena i predstava za Vašington. Ovim slučajem mogu da se bave samo Tužilaštvo za ratne zločine i sud, koji takođe imaju sve što je potrebno. Sve se zna”.¹⁷ On je takođe dodao da bi Vučić trebalo da zna ko su ljudi odgovorni za taj zločin, jer mu je on sam za to podastro dokaze.¹⁸

Nezadovoljstvo osnivanjem komisije kao dodatnim „skretanjem pažnje”, izrazio je i advokat porodice Bitići, Praven Madhiradžu. Prema njegovim rečima, premijer Aleksandar Vučić „ne može da zaobiđe svoju centralnu i aktivnu ulogu u sprečavanju kredibilne istrage u slučaju braće Bitići”.¹⁹

U tom kontekstu pominjano je i ime policijskog general Gorana Radosavljevića Guriija, koji je 1999, bio komandant posebnih jedinica policije i rukovodilac nastavnog centra u Petrovom Selu kad su braća Bitići streljani. Goran Radosavljević je sada penzioner i član predsedništva Vučićeve Srpske napredne stranke. Kako tvrdi Fatos Bitići, Ivica Dačić mu je 2013, rekao da je „Guri Vučićev čovek i da treba da pritisnemo Vučića”.²⁰

Tokom Vučićevog boravka u Vašingtonu, ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović saopštio je da je u istrazi o ubistvu braće Bitići napravljen „značajan napredak” i da se došlo do „novih dokaza”.²¹ Predstavnik Republike Srpske u Vašingtonu Obrad Kesić je izjavio da je premijer Srbije „dao čvrste garancije da će slučaj... biti istražen do kraja, što je naišlo na veliko odobravanje”.²²

17 Newsweek, izdanje za Srbiju, 8. jun 2015.

18 Isto.

19 Danas, 2. jun 2015.

20 Newsweek, 8. jun 2015; taj iskaz Fatos Bitićija, premijeru bliski tabloidi iskoristili su ponovo za kompromitaciju Ivica Dačića, tvrdeći da je „Dačić prodao Vučića Amerikancima”.

21 Danas, 2. jun 2015.

22 Blic, 7. jun 2015.

RUSKE REAKCIJE NA POSETU

Ruski mediji su Vučićevu posetu SAD ocenili kao pokušaj Amerike da odvraća Srbiju od Rusije i smanji njen uticaj na Balkanu. Jevgenij Krutikov ističe da su tokom poslednjih 15 godina koegzistirala dva dijametralno suprotna ideološka pravca – jedan uslovno proevropski, a drugi uslovno proruski. On, međutim, ističe da je situacija mnogo složenija. Proruski pravac je duboko u podsvesti i ponekad izbija na površinu masovnim izražavanjem zahvalnosti i ljubavi, a proevropski je stalno na vidiku, njega podržavaju zapadni mediji, ambasade, NVO, i taj pravac je izuzetno aktivan u sferi propagande i medija. On zaključuje da se glavni konflikt srpske unutrašnje politike sastoji u tihoj konfrontaciji dvaju mentaliteta – jedan je klasičan, konzervativan, istorijski koji povezuje srpski narod i srpsku kulturu sa Rusijom, a sa druge strane je tobožnji proevropski put koji se agresivno nameće.²³

Ruski komentator Konstantin Kačalin ističe da je Vučić „tokom tri dana u SAD imao mnoštvo susreta, ali ne na nivou višem od zamenika rukovodioca Stejt departmenta, savetnika Bele kuće i senatora. Jasno je da to nije privuklo nikakvu pažnju štampe i televizije u SAD”.²⁴ On takođe, napominje da je poseta bez rezultata i da je teško očekivati višemilionske ugovore i najnovije tehnologije. Amerikance interesuje samo jedno – Vučić mora da odustane od prijateljstva sa Moskvom. Antiruski front treba ojačati na račun Srbije.”²⁵

Ruski mediji i pojedini eksperti su i ranije prilično oštro reagovali na izjavu srpskog premijera da će smanjiti zavisnost Srbije od ruskog gasa. Aleksej Grivič, zamenik direktora Fonda za nacionalnu energetska bezbednost u komentaru za *gazeta.ru* ističe da „ako Srbija i dalje bude

u stopu pratila evropske interese, to može biti veoma loše po nju”.²⁶ On takođe naglašava da je glavna teza kako Rusija, navodno vrši pritisak na slobodoljubivu Srbiju, koja je tobože izabrala famozni ‘evropski put’ i dodaje da nema smisla tražiti bilo kakvu logiku u takvom stavu, jer Vučić i Nikolić u poslednje vreme više ne koriste ekonomsku argumentaciju, nego uglavnom govore o „evropskom putu”, ali samo „iza leđa”, jer ni jedan ni drugi ne smeju to da kažu Putinu u lice.”²⁷

EFEKTI POSETE

Glavna poruka koju je Vučić doneo iz SAD jeste da Srbija ima podršku Amerike na „evropskom putu”. Neki analitičari tvrde da SAD ne utiču presudno na briselske odluke. Među njima je i bivši ambasador Srbije u Vašingtonu Ilija Vujačić koji kaže da očekivanja da će SAD „pogurati” Srbiju na evropskom putu proizlaze iz „pogrešne interpretacije” odnosa Brisela i Vašingtona. Po njegovim rečima, ti odnosi su partnerski, pogotovo sa pojedinim zemljama članicama EU, što isključuje mogućnost nekog pritiska za donošenje ove ili one odluke.²⁸ Tu vrstu skepticizma deli i šef predstavništva nemačkog Instituta za međunarodnu politiku i bezbednost u Briselu, Dušan Reljić koji podseća da Amerika u proteklih 20 godina snažno podržava Tursku u njenim nastojanjima da se približi EU, ali od toga za Ankaru nije bilo preterano velike korisni.²⁹

Vašingtonske pohvale odnose se na dostignuti nivo stabilnosti, kako u odnosima sa susedima pojedinačno, tako i regiona u celini. Uz dodatne garancije (koje su verovatno od Vučića tražene) da će se briselski proces sa Prištinom nastaviti i doslednije sprovoditi, i da se neće ohrabrivati

23 http://ruskarec.ru/politics/2015/05/31/vucic_i_turski_tok_antiruski_demars_ili_politicki_slalom_40361.html

24 Izvor: <http://iarex.ru/articles/51817>

25 Isto

26 http://ruskarec.ru/politics/2015/05/31/vucic_i_turski_tok_antiruski_demars_ili_politicki_slalom_40361.html

27 Isto

28 RTVB92, emisija „Kažiprst”, 2. jun 2015.

29 Danas, 2. jun 2015.

separatističke ambicije Milorada Dodika u Bosni i Hercegovini.

Prioritet Sjedinjenih Američkih Država (kao i EU) u ovom trenutku je potiskivanje uticaja Rusije iz regiona. Zapostavljanje EU i SAD jugoistočne Evrope poslednjih godina, iskoristila je Rusija koja je u tom intervalu produbila i proširila svoj uticaj: osim Srbije na tom su spisku sad i Grčka, Mađarska i Makedonija.

Rusko vojno prisustvo u Ukrajini doprinelo je obnovi evroatlanskog inte

resovanja za prostor Balkana i jugoistočne Evrope. Neprihvatanje zajedničke spoljne politike EU

i uvođenje ekonomskih sankcija Rusiji (bez obzira na to što je objektivno od irelevantnog značaja) Srbija je još jednom pokazala da njen odnos prema EU nije jasan.

Neutralna politika Srbije je neodrživa na duži rok. Stiven Mejer, nekadašnji zamenik direktora u odeljenju CIA za Balkan kaže da bi SAD izvršile snažniji pritisak u ključnim evropskim prestonicama, posebno u Berlinu (na ubrzanju evrointegracijskog procesa), „da je Srbija uvela sankcije Rusiji”.³⁰ Može se očekivati da će nemačka kancelarka Angela Merkel to tražiti od Vučića kad početkom jula dođe u Beograd.

³⁰ NIN, 11. jun 2015.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Politika neutralnosti Srbije je na duži rok neodrživa. Srbija mora odrediti svoje spoljnopolitičke prioritete. Tvrdnja da je Srbija opredeljena za članstvo u EU povlači i redefinisane spoljnopolitičkih prioriteta.

Smanjivanje energetske zavisnosti od Rusije je racionalan i neophodan cilj. Vučićeva poruka u tom prevcu pre puta u SAD je svakako dobar signal koga treba da prati i konkretna politika.

Opređeljivanjem za EU i NATO Srbija bi pokazala zrelost i mudrost pre svega u pogledu definisanja svojih državnih i nacionalnih interesa. Stabilnost Srbije moguća je samo u regionalnom i NATO okviru. Sve zemlje regiona su se već opredelile za taj okvir.

Srbija treba da intenzivira razgovore o zajedničkim infrastrukturnim projektima i generalno, poboljšanju ekonomske saradnje, što doprinosi i relaksaciji ukupnih odnosa u regionu.

Najjasniji znak da se Srbija opredelila za evropski put je uvažavanje evropskog vrednosnog okvira na unutrašnjem planu – poštovanje ljudskih prava, nezavisne institucije i mediji, vladavine prava, i posebno iskreno suočavanje s prošlošću.